

דף שבועי

בס"ד

פרשת בהעלתך, תשפ"ג, מספר 1522

לא תלך רכיל בעמך יונה בר-מעוז

דבר שלא הודגש בסיפור המקורי, כי אנו חייבים לזכור את רוע מעלליו כדי לבערו כליל מן העולם.

נשאלת השאלה, אם יש חובה לזכור את סיפור מרים, מדוע בכל זאת הקב"ה מכסה בספר דברים את פרטי חטאה?

למעשה, אנו רואים שמצוות הזכירה של סיפור מרים חושפת ומסתירה בעת ובעונה אחת, בדומה לסיפור המעשה עצמו בפרשתנו. נראה שהכתוב בדברים נמנע מרכילות, ורק רומז לחטאה, ובכך מדגים ומעצים את האיסור "לא תלך רכיל בעמך" (וי' יט:ז), שבו חטאה מרים בסיפור המקורי. אך גם שם החטא אינו ברור, כי בשל הדיווח הקצר והחידתי אין אנו מבינים מה היה עיקר תלונתה של מרים על משה אחיה. מן הצד השני, העם בוודאי לא שמע את הרכילות הזאת, שכן הכתוב מדגיש שה' שמע:

וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁהָ עַל אֲדֹת הָאִשָּׁה הַכַּשִּׁית אֲשֶׁר לָקַח כִּי אִשָּׁה כַּשִּׁית לָקַח. וַיֹּאמְרוּ הֲרָק אֵךְ בְּמִשְׁהָ דָבַר ה' הֲלֹא גַם בָּנוּ דָבַר וַיִּשְׁמַע ה' (במ' יב:א-ב).

על כן גם בחובת הזכירה אין העם צריך לדעת מה אירע בדיוק.

אנו מבינים את טענת ההקבלה שעשו מרים ואהרון בין נבואתם לנבואת משה, אך הטענה הראשונה שלהם סתומה, וניסוחה נראה אף כחזרה יתרה: "על אדות האשה הכשית אשר לקח כִּי אִשָּׁה כַּשִּׁית לָקַח". בגלל תגובת ה' אי אפשר לפרש כמשמעו שמרים כעסה על

סיפורה של צרעת מרים (במ' י"ב) מלמד בראש ובראשונה כי אין לפני הקדוש ברוך הוא איפה ואיפה; אין הוא נושא פנים לאנשים הקרובים אליו, שכן הוא מעניש בחומרה רבה את מרים על אף שהיא נביאה. מסקנה זו עולה גם מן העובדה שיש חובה לזכור את סיפורה של מרים כנאמר בספר דברים, ויתרה מזאת, חובת הזכירה מנוסחת באותן המילים שבהן יש לזכור את סיפור עמלק שפגע בישראל: "זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֶל-לְהִידֵי לְמִרְיָם בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם" (דב' כד:ט); "זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עַמְלֵק בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם" (שם כה:ז).

אלא, שיש הבדל עקרוני בדרך שבה נזכרים שני הסיפורים בספר דברים. בסיפור מרים עלינו לזכור מה עשה ה' למנהיגה האהובה ורבת זכויות, אך בצמוד לחובת הזכירה אין פירוט של מה שנעשה עימה ומה עלינו לזכור. אמנם בפסוק הקודם יש רמז למי שיודע את הסיפור: "הַשֹּׁמֵר בְּנִגְעַת הַצְרַעַת לְשֹׁמֵר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כָּלל אֲשֶׁר יִרְוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כְּאֲשֶׁר צִוִּיתֶם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת" (דב' כד:ח), אבל אין אומרים לנו איך להישמר כדי שלא נגיע למצבה. לעומת זאת, במצווה בדבר עמלק עלינו לזכור מה עשה לנו אויב בזוי, והפסוקים הבאים אחרי מצוות הזכירה מבארים את שפלותו המוסרית,

* יונה בר-מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים. המאמר נכתב מתוך רגשי תודה לה' על נישואיו הקרבים של נכדי נעם אפרים לבחירת ליבו הודיה סגל. יעזרם ה' ויקימו יחד בניין עדי-עד שיהיה מעון נאמן לשכינה.

מִשָּׁה: "וַיִּתֵּן ה' אֶת חַן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם גַּם הָאִישׁ מִשָּׁה גְדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פְרָעָה וּבְעֵינֵי הָעַם" (שמ' יא:ג), והם חושדים שהכבוד שרחשו למשה אפילו המצרים גרם לו לזחיחות דעת. הדבר מסתבר מאוד בעיניהם, שהרי גם בני ישראל משתמשים בכינוי דומה למשה כאשר נתקפו בחרדה על היעלמו לזמן רב ופנו לאהרון בבקשה: "עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי זֶה מִשָּׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַענוּ מֶה הָיָה לוֹ" (שמ' לב:א, וכן פסוק כג); ההערכה של העם למשה כה רבה, שהם אפילו מייחסים לו את ההעלאה ממצרים.

לעומת הקיצור והעמימות בתיאור החטא של מרים, נעשה פומבי גדול לענישתה. כך בספר דברים כאשר אנו מצווים לזכור מה עשה ה' למרים, וכך גם בסיפור המקורי: ה' מגיב על הלשון הרע שמדברת מרים בצורה שמושכת את תשומת הלב של כל מחנה ישראל. אמנם הקריאה למשה, לאהרון ולמרים לצאת אל אוהל מועד היא קריאה נבואית שנשמעת רק בליבם, אך בהגיעם לשם: "וַיֵּרָד ה' בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל" (במ' יב:ה), ואז אין מי שאינו נזעק להבין מה אירע, כי אי אפשר להתעלם מעמוד הענן, כפי שנאמר מפורשות במקום אחר: "וְהָיָה כָּבָא מִשָּׁה הָאֹהֶלָה יֵרֵד עִמּוּד הָעָנָן וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וַדָּבָר עִם מִשָּׁה. וַרְאָה כָּל הָעַם אֶת עִמּוּד הָעָנָן עִמֵּד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל הָעַם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֶלוֹ" (שמ' לג:ט-י).

ברור מסיום הסיפור שכל העם ידע שמרים נצטרעה כעונש על מעשיה,⁵ אף שאין איש יודע על מה, והתוצאה היא: "וַתִּסָּגֵר מְרִיָם מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שְׁבַעַת יָמִים וְהָעַם לֹא נָסַע עַד הָאָסֶף מְרִיָם" (במ' יב:טז). הפומביות של עונש מרים נרמזת גם בתגובת ה' לתפילת משה: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מִשָּׁה וְאֵבִיָּה יֵרָק יֵרָק בְּפָנֶיךָ הֲלֹא תִכְלַם שְׁבַעַת יָמִים" (שם:יד) – ה' משווה את עונשה להשפלה דומה שנעשית

5 העם יודע מסיפורי העבר הלאומי שפרעה נענש בנגעי גוף על לקיחת שרה: "וַיִּנְגַע ה' אֶת פְּרָעָה נְגָעִים גְּדֹלִים... עַל דְּבַר שָׂרֵי אִשְׁתּוֹ אֲבָרָם" (בר' יב:יז), ומן הלשון המקבילה בסיפור עוזיהו, ניתן להבין שפרעה לקה בצרעת: "וַיִּנְגַע ה' אֶת הַמֶּלֶךְ וַיְהִי מִצְרַעַת עַד יוֹם מָתוֹ" (מל"ב טו:ה).

משה משום שנשא אישה כושית,¹ כי המסקנה שתעלה מדברי ה' תהיה מנוגדת לרוח התורה. אם ה' אומר שנבואת משה נעלה מעל כל נבואה של נביא בעם ישראל, המסקנה לא תוכל להיות שמותר לו לנהוג בענייני אישות בשונה מנביאים אחרים. אדרבה, חוקי הנישואין בתורה מראים, שכל שאדם נעלה מחברו כך גדלה ההגבלה שמוטלת עליו בבחירת אישה; הן מלכתחילה, איסורי העריות של עם ישראל נרחבים משל בני נח, והן במקרים מיוחדים, כגון האיסורים הנוספים על כל כוהן המשרת בקודש, ובמיוחד על הכוהן הגדול, שנכנס לפני ולפנים, שנותרה והותרה לו אפשרות אחת בלבד.²

בעל כורחנו נקבל את מסורת חז"ל שמדובר על יחסי האישות בין משה לציפורה,³ אך הדברים רק נרמזים, שכן התורה אינה צהובון. מרים חושדת באחיה שהתנהגותו בתחום זה אינה נובעת משגב נבואתו, אלא שממרום מעמדו הנוכחי כבר אין זה לכבודו לחיות עם בת העם הנוכרי שאותה נשא לאישה בהיותו נרדף על חיינו.⁴

סיבת החשד של מרים נרמזה בביטוי "וְהָאִישׁ מִשָּׁה" שהוא נושא המשפט, שדוחה מכול וכול חשד זה: "וְהָאִישׁ מִשָּׁה עָנִיו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה" (במ' יב:ג) – מרים ואהרון יודעים מה נאמר על "הָאִישׁ

1 כך פירש שמואל דוד לוצאטו. הוא גם מסנגר על משה על שנשא אישה כושית ולא מבנות ישראל: "ואולי לכך לא רצה להתחתן עם בת ישראל, כדי שלא יוכלו בניו בעזרת קרוביהם להשתרר על הציבור" (פירוש שד"ל על חמשה חומשי תורה, תרגם פנחס שלזינגר, ירושלים 1965, הערה עמ' 458). יעקב ליכט העלה גם את האפשרות שמדובר על אישה כושית שנשא משה בטרם הגיע למדין, כמסופר אצל יוסף בן מתתיהו ובמקורות אחרים (ראו: פירוש על ספר במדבר, כרך ב, ירושלים תשמ"ה, עמ' 37).

2 ובהדגשה יתרה: "וְהוּא אִשָּׁה בְּתוּלָיָה יָקָח. אֶלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זָנָה אֵת אֵלָהּ לֹא יָקָח כִּי אִם בְּתוּלָה מֵעַמּוּי יָקָח אִשָּׁה" (וי' כא:יג-יד).

3 בין אם נאמר כדברי כמה פרשנים שציפורה כושית, כי יש רמז לקשר אפשרי בין מדין לכוש: "תחת און ראיתי אהלי כושן ירגזון יריעות ארץ מדין" (חב' ג:ז), בין אם נאמר שזו טענת מרים להסביר את התרחקות משה מציפורה כי צבע עורה כהה יחסית. וכך פירש רבנו בחיי בן אשר: "והטעם כי אשה כושית לקח' - הוא הדבור שדברה מרים, והיו חושבים שלא נמנע משה מהיות עם צפורה אלא בשביל שאינה יפה". או שבמסגרת הניסיון להרחיק את לשון הרע ניתן לציפורה כינוי סגי נהור, שמובן רק לאהרון ולמרים.

4 במיוחד כשהוא רואה את אחיו אהרון שנשא את אחות נשיא שבט יהודה!

אותו לחטא עמלק, כדי להעמידנו על חומרת החטא של הליכת רכיל. אלא שההקבלה פועלת גם לכיוון השני; אם על הליכת רכיל נענשים בחומרה, על עשיית הרע על אחת כמה וכמה. וכפי שה' פעל להעניש את מרים, כך הוא פועל להעניש את כל עושי העוול, ואת עמלק סמל הרשע במיוחד, שהרי "מִלְחָמָה לָהּ בְּעַמְלֵק מִדֹּר דָּר" (שמ' יז:טז).

אנחנו, נציגיו של ה' עלי אדמות, נמצאים בתפקיד הזה של מחיית הרשע, ומכאן נובעת חובת הזכירה של מעשה עמלק. אלא שהדמיון בין חובת הזכירה של מחיית עמלק למעשה מרים מרמז על כך שעשיית העוול יכולה להיות גם בתוך בני ישראל, ועלינו לפעול למיגורו מתוכנו. ואכן, בסיפור פילגש בגבעה (שו' יט-כ) פעל העם כיאות כאשר נסער והתעורר לענוש את עושי העוול, אלא שלא ידע על ענישת עמלק פרט חשוב: צריך אישור א-לוהי לפעולה כה דרסטית, כפי ששאל יצא להעניש את עמלק רק על פי הוראה מפורשת של נביא. אמנם בסיפור פילגש בגבעה נמלך העם בתחילה באורים ובתומים, אך לא בדרך הראויה: השאלה הראשונה לא הייתה אם לעלות על בנימין למלחמת חורמה, אלא מי יעמוד בראש ההתקפה. רק לאחר כמה תבוסות הובן המסר, וסוף סוף נשאלה השאלה הנכונה: "האֹסִיף לְגַשֵּׁת לְמִלְחָמָה עִם בְּנֵי בְנִימִן אַחִי?" (שו' כ:כג). רק אז עלה בידי העם למחות כמעט את זכר עושי העוול בשבט בנימין. כאילו היו עמלק!

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

בפומבי, כי אילו ירק אביה בפניה בסתר, לא הייתה בזה כלימה.⁶

כפי שאמרנו, חטאה של מרים לא נתברר לעם, לא בספר במדבר ולא בספר דברים, כי הקב"ה מדגים לנו הלכה למעשה את האיסור "לא תלך רכיל בעמך" (וי' יט:טז), ומאותה סיבה גם לנו הקוראים הדברים אינם מובנים עד הסוף.

ואחרי הכול עלינו להשיב על השאלה, מדוע נוסחו החובות של זכירת מעשה ה' למרים וזכירת מעשה עמלק בצורה דומה? נראה שפירוט העוול שעשה עמלק יכול להקביל לעוול שבהליכת רכיל: ההולך רכיל מתקיף בפתע, ללא אזהרה מוקדמת, ומזנב מאחור; הוא אינו פונה במישרין אל האיש אשר עליו דיבר לשון הרע, אלא כביכול תוקע לו סכין בגב. ולכן קדמה לאיסור "לא תלך רכיל בעמך" חובת ההוכחה: "הוכח תוכיח את עמיתך", כאשר המוכיח והמוכח עומדים זה לעומת זה. בנוסף, ניתן לומר על הולך הרכיל את הנאמר על עמלק: "וְאֵלֶּיךָ יָרָא אֶל־לֵהִימ" (דב' כה:יח), ואכן בדומה לזה מאשים ה' את מרים ואהרון: "וּמַדּוּעַ לֹא יָרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדֵי בְמִשָּׁה" (במ' יב:ח).

לזכות מרים אפשר לטעון, שהאמירה "וְהָאִישׁ מִשָּׁה עֲנִיו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במ' יב:ג) מקילה מחומרת חטאה. מרים הכירה היטב את משה אחיה, והעריכה שברוב ענוותנותו לא יגלה לפניה את סגור ליבו. לכן חלקה את כעסה עליו רק עם אהרון, ולא הוציאה את הדברים מחוץ לחוג המשפחתי המצומצם. נראה שאהרון הכיר ביסוד הזה של מניעה, ולכן בשם אותה אחווה הוא ביקש ממשה לסלוח לאחותם.

הסניגוריה האפשרית הזאת יכולה להסביר גם מדוע נגזר על מרים רק שבוע הסגר, שהוא המינימום בדיני ההסגר של הצרעת, ועם זאת, התורה לא כיסתה על המעשה, הפכה את הזכרתו לחובה לדורות, ואף הקבילה

⁶ חיזוק להבנה הזו נותן המקום הנוסף שבו נזכרת יריקה בפני משהו בפומבי: "וּנְגַשָּׁה יְבַמְתוּ אֵלָיו לְעִינֵי הַזִּקְנִים וְחִלְצָה נֶעְלוּ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפִנּוּ וְעָנְתָה וְאָמְרָה כֹּה עֲשֵׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אַחִיו" (דב' כה:ט).